

Recension ny avhandling: Licentiatuppsats av Sofia Bergholtz

I det nära.

Etiska dilemman i det vardagliga arbetet vid LSS-gruppboenden

När vardagsarbetet blir forskningsfält

Sofia Bergholtz la fram sin licentiatuppsats vid Malmö universitet i slutet av förra året. Hon var den sextonde licentianden som försvarade en praktknära studie i Forskarskolan för Yrkesverksamma, FYS. Genom att samtliga licentiander i FYS gör sina studier på halvtid och på den andra halvan arbetar i socialtjänsten så har hela arbetsplatsen kontinuerligt haft tillgång till den kunskap som produceras i forskarskolan men också till kunskap om forskningsmetodik. Att olika sorters kunskap cirkulerar i FYS blir tydligt. Klassiska forskningsmetodologiska frågor om närhet och distans blir högaktuella när forskarna studerar de arbetspraktiker som varit deras arbetsplatser i decennier. Går det att göra en etnografi på den egna arbetsplatsen? Hur uppfattas jag i min roll som forskare i den verksamhet jag redan är känd i, i en annan roll?

Hela 30 personer, alla yrkesverksamma i socialtjänsten, antogs mellan 2019 och 2021 till doktorandstudier på halvtid i FYS. I och med Bergholtz studie "I det nära. Etiska dilemman i det vardagliga arbetet vid LSS-gruppboenden" har drygt hälften av dessa 30 blivit klara och presenterat forskning som bedrivits i tätt samarbete med socialtjänsten. Studierna spänner över ett brett fält och handlar om skilda områden som social barnavård, äldreomsorg och kvalitetsarbete. I "I det nära" står alltså funktionshinderomsorgen i fokus.

Hur studien är gjord – och hur resultaten tolkas

Licentiatuppsatsen består av två artiklar på engelska och en kappa skriven på svenska. Den ena artikeln är publicerad. Den andra är inskickad till en tidskrift, men ännu inte publicerad. Det empiriska materialet är inhämtat i en större svensk kommun och består av sex fokusgruppsintervjuer med personal, indelade i två grupper som träffades vid tre tillfällen vardera. Av de deltagande observationer som också utgör material syns dess-

värre inte mycket i uppsatsen. Här hade vi gärna sett mer av excerpt ur fältanteckningar eller varför inte exempel på och tolkningar av de 14 fotografier som togs?

Även om feministisk omsorgsteori finns med som inspirationskälla – Eva Feder Kittay, Joan Tronto, Kari Wærness är några av de namn som nämns – så är det Arne Johan Vetlesens begrepp närhetsetik i kombination med ett vardagsetiskt perspektiv formulerat av Ingrid Fioretos, Gabriella Nilsson och Kristofer Hansson som främst används. De tre sistnämnda forskarna är samtliga etnologer. Hansson har tillika varit handledare. Etnografin ges i analogi med detta stort utrymme studien igenom, såväl beträffande val av metoder för materialinsamling som val av analytiska verktyg.

Ett annat begrepp som används är epistemisk osäkerhet. Begreppet är hämtat från sociologen Patrik Aspers. Det är i uppsatsens andra artikel, den ännu inte publicerade, som den epistemiska osäkerheten används för att analysera hur personal tolkar skeenden och agerar i etiskt utmanande situationer. Begreppet har potential men här blir resonemangen otydliga. Är det epistemisk osäkerhet det rör sig om, alltså en osäkerhet som härrör från bristande eller tvetydig kunskap, eller är det etisk osäkerhet det handlar om, osäkerhet som hänger samman med avvägningar på skalan rätt-fel? Helt säkert finns goda argument för att såväl epistemologisk som etisk osäkerhet råder. När uppsatsens andra artikel är publicerad i en vetenskaplig tidskrift, så är förhoppningsvis den analytiska skärpan vässad.

Ytterligare ett teoretiskt begrepp som används är handlingsutrymme. Här refererar Sofia Bergholtz till i samtida svensk forskning i socialt arbete väletablerade resonemang av Kerstin Svensson, Eva Johnsson, Leili Laanemets, Anders Molander och Lisa Wallander. Vad som sticker ut är att handlingsutrymmet, som ofta öronmärks för vad som i professionsteorin kallas professioner eller semiprofessioner, här används för att analysera vardagsnära omsorgsarbete som utförs av personal som sällan har en akademisk utbildning. ”Boendepersonalens handlingsutrymme handlar inte om att fatta beslut med rättslig verkan, utan snarare om att tolka och omsätta socialpolitiska ideal – såsom självbestämmande och delaktighet – i konkreta vardagssituationer” (s. 41). Så betraktat är det i det nära som socialpolitiken blir till. Det är först i mötet mellan välfärdsarbetare och medborgare som stora delar av socialpolitiken tar form. Detta synsätt menar vi är fruktbart inte bara i studier av det vardagliga arbetet vid gruppboenden funktionshinderomsorgen men också i den slutna ungdomsvården och i särskilda boenden för äldre.

Tydliga slutsatser – begränsad empirisk förankring

I uppsatsens resultat visar Sofia att vardagsetiska dilemman inte är något som dyker upp ibland, utan snarare är en självklar och ofrånkomlig del av boendepersonalens yrkesvardag. I den första artikeln framkommer det att personalen ofta hamnar i etiskt svåra situationer när de på samma gång ska stötta de boendes självbestämmande och förebygga skada i vardagliga relationer. Det sker även vid försök att tillgodose individuella önskemål i ett sammanhang där flera personer bor tillsammans, eller när de har att förhålla sig till och försvara normbrytande beteenden bland brukarna. Bergholtz menar att dessa dilemman uppstår när idealet om självbestämmande ställs både mot ett mer konkret omsorgsansvar och vardagens praktiska begränsningar. Det handlar om utmanande situationer som ofta kompliceras ytterligare av vagt formulerade riktlinjer som kan göra det svårt för personalen att omsätta dem i konkret handling.

I den andra artikeln riktas blicken mer mot hur personalen faktiskt gör när osäkerhet och etiska dilemman uppstår. Resultaten visar att personalen ofta fattar beslut intuitivt och först i efterhand reflekterar över sina handlingar. De använder även olika strategier, såsom att subtilt påverka val eller anpassa omgivningen, i en strävan att stötta de boendes självbestämmande utan att öppet sätta gränser eller ta ifrån dem möjligheten att välja själva, även om gränsen mellan stöd och styrning ibland kan vara svår att dra.

Sammantaget knyter resultatet an väl till uppsatsen syfte och frågeställningar, men vissa metodologiska och analytiska begränsningar finns. Resultaten återges i stor utsträckning genom sammanfattande beskrivningar och hade vunnit på fler illustrativa citat och genom att foga in detaljerade fältanteckningar från de genomförda observationerna. Det hade även gjort det lättare för oss läsare att följa hur slutsatserna faktiskt vuxit fram ur det empiriska materialet. När den empiriska förankringen är begränsad, försvåras även möjligheterna att själv bedöma rimligheten i tolkningar som görs och att fullt ut förstå komplexiteten i de situationer som beskrivs. Fler och tydligare empiriska exempel hade gjort analysen mer följbär och slutsatserna mer övertygande. Detta gäller inte minst den organisatoriska nivån, som i analysen sällan görs explicit men som indirekt framträder som betydelsefull för förståelsen av de etiska dilemman som beskrivs. Genom fler exempel på otydliga riktlinjer, resursbegränsningar och styrning hade de organisatoriska villkorens betydelse för personalens handlingsutrymme kunnat framträda tydligare, liksom hur dessa villkor bidrar till den osäkerhet som präglar vardagsarbetet.

Den kollegiala dialogens betydelse

För att återknyta till FYS som det sammanhang licentiatuppsatsen kommit till i, så går det att notera ambitionerna om att kunskap ska cirkulera har goda förutsättningar att infrias i och med den här studien. Den kollegiala dialogmodell som Bergholtz föreslår ska inrättas i kommunal funktionshinderomsorg kan också inspirera oss som lärare på socionomutbildningen. Modellen syftar till att stödja personalens hantering av vardagsetiska dilemman och går ut på att medelst stödfrågor och exempel upprätta ett gemensamt språk för att tala om etiska dilemman. När våra personalmöten runt om på landets socionomutbildningar till och från glider över från att handla om socialt arbete och hur vi bäst agerar lärare för framtidens socionomer, till att nästan helt upptas av prat om administrativa system, så hade vi helt säkert farit väl av en kollegial dialogmodell som påminde oss om vad som är kärnverksamhet och vad som är stödverksamhet. Här är de vardagsetiska dilemman vi ställs inför i möten med studenter, i lärosalar och i seminarierum, förstås det väsentliga.

Uppsatsen finns fritt nedladdningsbar här:

<https://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:2013285/FULLTEXT01.pdf>

Den går också att rekvirera gratis via FYS hemsida:

<https://forskarskolanfys.se/publikationer/>

Sara Hultqvist, lektor och docent, socialhögskolan, Lunds universitet. Ledamot i betygsnämnd.

Jens Ineland, lektor och docent, institutionen för socialt arbete, Umeå universitet. Opponent.

Kettil Nordesjö, lektor och docent, institutionen för socialt arbete, Malmö universitet. Ledamot i betygsnämnd.